

การคบกันด้วยธาตุของคนในมิติพระพุทธศาสนา*

ASSOCIATION OF MAN WITH AN ELEMENTS IN BUDDHIST DIMENSIONS

พระมหาภิรัฐกรณ์ อัสมาลี

Phamaha Piratkorn Atsumālī

พระมหาโยธิน โยริโก

Phramaha Yothin Yothiko

รศ.ดร.ประจิดร มหาหิง

Assoc. Prof. Dr. Prachitr Mahahing

รศ.ดร.รัชนี จรุงศิริวัฒน์

Assoc. Prof. Dr. Rachanee Jaroungsirawat

อดุลย์ หลานวงศ์

Adul Lanwong

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Khon Kaen Campus, Thailand

E-mail: pipisit1@gmail.com

บทคัดย่อ

การคบค้าสมาคมของคนนั้น องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพิจารณาเห็นว่า บุคคลทั้งหลายในโลกนี้ มักคบกันเพราะมีธาตุที่ตรงกัน คือ คนที่มีอุปนิสัยจิตใจตรงกัน คือ คนที่มีทัศนะหรือความเห็นตรงกัน เข้ากันได้ มีความประพฤติที่ตรงกัน หรือความประพฤติที่คล้ายคลึงกัน หรือใกล้เคียงกัน จึงจะมาสคบ คบค้าสมาคมกัน ธาตุมีหน้าที่หรือกระบวนการในการเชื่อมประสานและยึดเหนี่ยวสิ่งต่าง ๆ เหมือนกันกับจิตของสัตว์โลก ที่ทำการยึดเหนี่ยวและเชื่อมประสานทำให้เกิดความสมดุลทางด้านกายภาพและมโนภาพ ถ้าธาตุของคนไม่มีความสมดุลก็จะก่อให้เกิดความแปรปรวนในร่างกาย ส่งผลกระทบต่อจิตใจ ทำให้อ่อนแอและเกิดโรคต่าง ๆ ได้ เมื่อมีความแปรปรวนต้องค้นหาต้นเหตุเพื่อบำบัดให้ธาตุมีความสมดุลกัน จึงจะทำให้สุขภาพกายแข็งแรงและสุขภาพจิตสมบูรณ์สามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข เพราะสรรพสิ่งทั้งหลาย คือธาตุ ไม่มีความมั่นคงถาวร มีความเสื่อมสภาพไปตามเวลาที่ผ่านมา และเมื่อถึงเวลาอันควร เหตุปัจจัยที่ทำให้ธาตุเหล่านั้นมาประชุมรวมกัน หมดยุค ธาตุเหล่านี้ ก็จะแยกสลายกันไป จึงไม่ควรยึดมั่น ถือมั่นในสรรพสิ่งซึ่งที่มีสภาวะจะต้องแปร เปลี่ยนเป็นธรรมดา (ตถตา) ซึ่งตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ เมื่อบุคคลใดเข้าใจใน“ธาตุ” ทั้งที่เป็นรูปธรรมและธรรม

* Received 5 April 2020; Revised 19 April 2020; Accepted 7 May 2020

ผู้นั้นสามารถเรียกได้ว่า “เป็นบัณฑิตผู้ฉลาดในธาตุ” เมื่อมองเห็นสรรพสิ่งต่าง ๆ ด้วยตาปัญญาตามความเป็นจริง จะทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีความสุข และเป็นการเดินบนเส้นทางสู่มรรคผลนิพพาน หลุดพ้นวัฏสงสารได้

คำสำคัญ: คน, คบ, ธาตุ

Abstract

This academic paper aimed at to study association of man with an elements in Buddhist dimensions .The association of man, Buddha said that all men in this world always associated with each other due to the same of an elements i.e. the person who has the same mental character, the same view or opinion, the same behavior, the similar behavior or close to each other. The an elements have functions or process is linked or hold on to other things. It is similar to the mind of animal world which hold on and linked to create the balance of physical and conception. If the an elements of man is not balance, it will create variance in the body. It will also effect to mental, make it weakness and cause various diseases. When there is variance, we have to find out the cause to balance the an elements healing. It will make body and mental healthy. Man able to live a normal life. All things are an elements, there are impermanent and every things has deteriorated over time. At the right time .The factors that these an elements are already compound. These an elements will be dissolved. Any should not cling to all things which the condition must be changed. It falls under the three characteristics. When any understand the an elements (Dhatu) both concrete and abstract that one called the wise man in the an elements. If a person sees things with their intellectual eyes as they actually are, they will be able to live happily. It is walking to the noble path (Magga), the fruitions (Phala) and Unconditioned State (Nibbana) and it will be able step beyond the cycle of rebirth

Keywords: Man, Association, An Elements

บทนำ

สรรพสิ่งทั้งหลายในโลกไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่มี ชีวิตก็ตามล้วนเกิดจากการที่ธาตุทั้งหลายมารวมตัวกัน และการที่สิ่งต่าง ๆ มีความแตกต่างกัน ก็เพราะสัดส่วนของธาตุต่างกัน

แต่ธาตุที่ประกอบเป็นมนุษย์ก็สามารถเปลี่ยนแปลงหรือ สามารถทำให้บริสุทธิ์ได้ เพราะว่าสัตว์โลกคบกันโดยธาตุ คือสัตว์ประเภทใดก็เข้าหมู่สัตว์ประเภทนั้น คนก็เช่นกันจะ คบหาสมาคมกันกับคนที่มีธาตุเหมือนกัน แต่เนื่องจากธาตุมีการแปรเปลี่ยนได้และมีอำนาจ เหนี่ยวนำได้ ดังนั้น การคบค้าสมาคมของคน หรือใกล้ชิดกับคนประเภทใด ธาตุในตัวของเราก็อาจถูกเหนี่ยวไปเหมือนธาตุของเขาได้ เพราะถ้าสรรพสิ่งที่มีอยู่บนโลกใบนี้ มีคุณสมบัติหรือธาตุเหมือนกันก็จะอยู่รวมกัน แต่ถ้าคุณสมบัติหรือธาตุไม่เหมือนกันหรือแยกส่วนไม่เสมอกันหรือไม่เท่าเทียมกัน ก็จะเกิดความแตกต่าง แยกส่วน เหมือนวลีประโยคที่ได้ยินอยู่บ่อย ๆ ในปัจจุบันคือ “เคมีไม่ตรงกัน” “ทัศนคติไม่เข้ากัน” หรือ “เคมีตรงกัน หรือทัศนคติเหมือนกัน” สาเหตุต่าง ๆ เหล่านี้ เกิดขึ้นจากสัดส่วนของธาตุหรือองค์ประกอบของสรรพสิ่งที่แตกต่างและเหมือนกัน แต่ในทางตรงกันข้าม เมื่อนำเอาธาตุที่มีคุณสมบัติต่างกันมาไว้ด้วยกัน สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ จะไม่สามารถรวมกันเป็นเนื้อเดียวกันได้ เช่น น้ำกับน้ำมัน ถ้าผสมน้ำกับน้ำมันเข้าด้วยกัน แม้ว่าจะเขย่าและใช้ความพยายามอย่างไรเพื่อจะให้น้ำกับน้ำมันผสมเข้าเป็นเนื้อเดียวกัน น้ำกับน้ำมัน ก็ไม่สามารถรวมเข้าเป็นเนื้อเดียวกันได้ ทั้งนี้เป็นเพราะทั้งสองมีธาตุหรือคุณสมบัติต่างกัน ไม่เฉพาะกับวัตถุสิ่งของ แม้มนุษย์และสัตว์ก็เป็นเช่นนั้น สัตว์ประเภทใด ก็มีธรรมชาติเข้าไปสู่หมู่สัตว์ประเภทนั้น ดังมีภาษิตที่ว่า “นกเข้าฝูงนก เนื้อเข้าฝูงเนื้อ ปลาเข้าฝูงปลา” เช่นเดียวกับคนที่เหมือนกันก็จะเข้าหา คบหา สมาคม รักใคร่ สนิทสนม คั่นเคย ใกล้ชิด ก็จะเริ่มต้นเข้ามาคบหาหรือสมาคมกับคนที่มีธาตุเหมือนกัน หรือใกล้เคียงกัน อย่างที่เรียกกันว่าถูกอัธยาศัยกัน มีนิสัย มีอุปนิสัยจิตใจตรงกัน ถูกชะตากัน เคมีตรงกัน มีทัศนคติเหมือนกัน เพราะชีวิตจริงในสังคมที่แต่ละคน ต่างมีเพื่อน มีมิตรสหาย ในการจะคบหาหรือจะคบค้าสมาคมกับใครนั้น คน ๆ นั้นก็เลือกจะเข้าหากลุ่มหรือสมาชิกที่ลักษณะเหมือนกับตน ด้วยเพราะคน ๆ นั้น มีธาตุเหมือนกัน มีเคมีตรงกัน มีแนวคิดเหมือนกัน มีทัศนคติตรงกัน มีนิสัย มีอุปนิสัย มีอัธยาศัยเหมือนกัน หรือไม่ก็ใกล้เคียงกัน เพราะมนุษย์แต่ละคนจะไปหาเข้าไปหาเข้าไปใกล้หรือไปมาหาสู่คน กลุ่มหรือสมาชิกต่าง ๆ ตามธาตุของตน ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ทั่วไปในสังคมปัจจุบันว่า ข้าราชการก็จะเข้าหาสมาคมสมคบกับเหล่าข้าราชการด้วยกัน พวกพ่อค้าพาณิชย์ก็จะสมาคมคบหากับเหล่าพ่อค้าพาณิชย์ พวกติดยาเสพติด พวกนักเล่นการพนันก็จะไปสู่กลุ่มของตนเช่นกัน เหมือนกับนักปราชญ์มักจะกล่าวว่า “ทองก็จะดึงดูดทอง เงินก็จะดึงดูดเงิน ตะกั่ว (ซี้) ก็ดึงดูดตะกั่ว (ซี้) เข้ามาหาหรือเข้ามาสู่ตน” ทั้งนี้เป็นเพราะองค์ประกอบหรือธาตุในตัวตนของคน ๆ นั้น มีเหมือนกัน ตรงกัน หรือใกล้เคียงกัน จึงทำให้ดึงดูดเข้าหากันได้โดยง่าย

ความหมายของธาตุ

การให้ความหมายของธาตุมีการนิยามความหมายเพื่อแสวงหาความกระจ่างแจ่มแจ้งว่า “ธาตุ” นั้น เป็นเช่นไร อย่างไร มีกระบวนการอย่างไร ในสิ่งที่เรียกว่า “ธาตุ” นั้น เมื่อให้

นิยามความหมายถูกต้องตามรูปศัพท์แล้ว สามารถศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมหาความรู้เพื่อไม่ให้เกิดความหมายที่คลุมเครือเคลือบแคลงสงสัย และแปรเปลี่ยนไปเป็นอย่างอื่น ผู้วิจัยจึงขอเสนอความหมายของธาตุออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ความหมายตามรูปศัพท์ “Element”

ธาตุในเชิงวิทยาศาสตร์ ถือว่าเป็นสารที่ไม่สามารถทำให้แตกสลายด้วยความร้อนหรือกระแสไฟฟ้า และไม่สามารถเกิดจากธาตุอื่น ๆ (ทิมบรรณาธิการพารามอน, 2549)

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 ได้นิยามคำว่า “ธาตุ” (น.) สารเนื้อเดียวล้วนซึ่งประกอบด้วยบรรดาอะตอมที่มีโปรตอน จำนวนเดียวกันในนิวเคลียส อีกประการหนึ่ง ธาตุ หมายถึง กระจกของพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ โดยทั่ว ๆ ไปเรียกว่า พระธาตุ, ถ้าเป็นกระจกของพระพุทธเจ้า เรียก “พระบรมธาตุ” หรือ “พระบรมสาริกธาตุ”, ถ้าเป็นกระจกของพระอรหันต์ เรียกว่า พระธาตุ, ถ้าเป็นกระจกส่วนใดส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้า เรียกตามความหมายของคำนั้น ๆ เช่น พระอุรังคธาตุ, พระทันตธาตุ, ถ้าเป็นผมของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พระเกศธาตุ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546)

สรุปว่า ธาตุ ถ้ามุ่งเน้นการให้นิยามในเชิงสสารหรือวัตถุ ก็เป็นสิ่งที่อาศัยกันองค์ประกอบเกิดขึ้นเป็นรูปร่างสามารถรับรู้ได้ทางสัมผัส เพราะมนุษย์เรียนรู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้ง่ายและรวดเร็ว เพราะมุ่งไปยังสิ่งที่รับรู้อยู่ภายนอกตัวของมนุษย์เอง และเพราะมีรูปร่างที่สามารถเห็นได้ด้วยตาเปล่าได้

2. ความหมายตามรูปศัพท์ คำว่า “ธาตุ”

“ธาตุ” หมายถึง 2.1) ทรงสภาพของตนไว้ 2.2) ทรงไว้ซึ่งสังสารทุกข์เป็นอนนกประการ ตามสมควรแก่การสมภพ 2.3) อันสัตว์ทรงไว้ คือ ธารไว้ ดุจภาระอันคนผู้นำภาระไปทรงไว้ 2.4) เป็นเพียงทรงทุกข์ไว้เท่านั้น เพราะเป็นไปในอำนาจ 4.5) เป็นเหตุให้สัตว์เสวยสังสารทุกข์ 2.6) เป็นที่ตั้งอยู่ คือ ดำรงอยู่แห่งทุกข์ มีประการอย่างนั้น 2.7) เป็นส่วนแห่งธรรมที่ควรรู้ ดุจธาตุส่วนย่อยแห่งสรีระมีรสและโลหิต เป็นต้น และเป็นดุจธาตุส่วนย่อยแห่งวัตถุส่วนย่อยแห่งวัตถุที่เกิดแต่สila (หรือแห่งวัตถุเกิดแต่สila) มีหรรดาลและมนสิลา เป็นต้น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2549)

ธาตุในพระพุทธศาสนา หมายถึง สิ่งที่ทรงสภาพของตนไว้ หมายความว่า ดิน น้ำ ลม ไฟ ล้วนเป็นเช่นนั้นเอง ตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่ชีวะ หรือ อาตมัน ไม่ใช่สัตว์หรือบุคคล สสารทั้งหลายในโลกล้วนเกิดจากการรวมตัวกันของธาตุ 4 ไม่มีแก่สารที่ควรยึดมั่นว่าเป็นตัวตนหรือของตน ส่วนคำว่า “ธาตุ” (element) ในวิทยาศาสตร์มีคำจำกัดความว่า คือ สารที่ไม่อาจย่อยให้เป็นสารอื่นที่เล็กกว่า หมายความว่า ธาตุต่าง ๆ เช่น ทอง เหล็ก เป็นสิ่งที่ไม่อาจทอนลงไปเป็นธาตุอื่น ๆ ได้ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), 2540)

“ธาตุ” ตามตัวอักษรแปลว่า ผู้ทรงไว้หรือทรงอยู่ สิ่งซึ่งทรงไว้หรือทรงอยู่ ภาวะที่ทรงไว้หรือทรงอยู่ หมายถึง สิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่คู่โลก ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ไม่สูญสลายไปไหน แต่อาจจะเปลี่ยนรูปขนาดสีกันไปเมื่อเวลาเปลี่ยนไป หรือเมื่อเปลี่ยนสถานที่ ธาตุเป็นสิ่งที่มอยู่จริงโดยไม่ต้องมีการพิสูจน์ (พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ, 2547)

สรุปว่า ธาตุ เมื่อกล่าวในเชิงรูปธรรมที่สามารถจับต้องได้สัมผัสได้ก็คือ แร่ธาตุชนิดต่าง ๆ หรือกระดูก เมื่อกล่าวในการนิยามความหมายเรื่อง “ธาตุ” ในเชิงอภิปรัชญา ก็คือ ลักษณะที่ทรงไว้ซึ่งสภาวะบางอย่างที่เป็นสิ่งที่มีอยู่ในตนเอง ได้แก่เป็นสิ่งมูลฐาน คือ สิ่งแรกเริ่มของสรรพสิ่งทั้งหลาย หรือสรรพสิ่งที่แสดงในภาวธรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น

ประเภทของธาตุในพระพุทธศาสนา

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “ธาตุ” พบว่า เป็นคำที่มีความหมายหรือนัยที่กว้างขวางมาก ซึ่งอาจก่อให้เกิดความสงสัยได้ว่า แท้ที่จริงแล้ว คำที่เรียกกันว่า “ธาตุ” นั้นคืออะไร อะไรที่เรียกว่า “ธาตุ” และคำว่า “ธาตุ” นั้นยังสื่อไปยังได้อีกมากมายเพียงไร มีลักษณะ ฐานะความสำคัญอย่างไร และมีความหมายแตกต่างกันออกไปมากน้อยแค่ไหนของแต่ละแนวคิด ธาตุนั้นเป็นได้เพียงรูปธรรมหรือนามธรรมเท่านั้นหรือไม่อย่างไร หรือเป็นไปในเชิงสสารนิยมหรือจิตนิยม

ส่วน ธาตุ ในทางพระพุทธศาสนา โดยสรุป แบ่งธาตุออกเป็น 2 ลักษณะ คือ รูปธาตุ และนามธาตุ เมื่อพิจารณาโดยภาพรวมแล้วสามารถที่จะจัดลงได้ 2 ลักษณะ คือ 2.1) ธาตุหลัก: ธาตุ 4 และ 2.2) ธาตุรอง: ธาตุ 6 มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ธาตุ 4 มีอยู่ในทุกสรรพสิ่งไม่ว่าจะมีชีวิตหรือไม่ก็ตาม แต่ธาตุ 6 จะปรากฏเฉพาะในสิ่งมีชีวิตเท่านั้น โดยที่สิ่งมีชีวิตในที่นี้หมายถึง มนุษย์ และสัตว์เท่านั้น ไม่ได้หมายรวมถึงต้นไม้ ทั้งนี้เพราะต้นไม้แม้จะเป็นสิ่งมีชีวิต ที่สามารถมีการเจริญเติบโตเปลี่ยนรูปร่างได้ แต่ต้นไม้ไม่มีธาตุรับรู้ จึงไม่มีความรู้สึกนึกคิด จัดเป็นสังขารที่ไม่มีวิญญาณครอง (อนุปาทินนสังขาร) ส่วนมนุษย์และสัตว์มีธาตุรับรู้อยู่ด้วย จัดเป็นสังขารที่มีวิญญาณครอง (อุปาทินนสังขาร) เพราะว่าธาตุ 4 มีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ภูตรูป 4” หรือ “มหาภูต 4” เป็นองค์ประกอบพื้นฐานหรือดั้งเดิมของสรรพสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นคน สัตว์ พืช วัตถุ สิ่งของทั้งปวง ทั้งที่อยู่ในโลกและนอกโลก หรือจะกล่าวว่าในทุกสิ่งที่มีอยู่ในจักรวาลก็ได้ ที่กล่าวเช่นนี้ เพราะว่าสิ่งต่าง ๆ ทั้งหลายนั้นเกิดจากธาตุทั้ง 4 นี้ผสมกัน หากธาตุชนิดใดมีมาก ก็จะแสดงลักษณะเด่นของธาตุชนิดนั้นออกมา เช่น ถ้าธาตุดินมีมาก สิ่งนั้นก็จะมีลักษณะแข็ง แข็ง เป็นคนที่มีความมั่นคง ไม่รวนเร เยือกเย็น ไม่วู่วาม ถ้าธาตุน้ำมีมาก สิ่งนั้นก็จะมีลักษณะเป็นของเหลวไหลเอื้ออาบไปได้ง่าย จะเป็นคนอ่อนโยน อ่อนไหวง่าย เปลี่ยนใจง่าย คนที่มีธาตุ

ไฟมาก ย่อมเป็นคนมีความกระตือรือร้น อารมณ์ร้อน ฉุนเฉียวโกรธง่าย ถ้าเป็นคนที่มีธาตุลมมาก จะเป็นคนไม่อยู่กับที่ ตัดสินใจเร็ว รวนเร เป็นต้น

ธาตุ 6 ประกอบด้วย ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ และธาตุวิญญาณ โดยที่ธาตุ 4 ธาตุแรก คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และธาตุลม ก็เป็นเช่นเดียวกันกับในธาตุ 4 ธาตุอากาศซึ่งภาษาบาลี เรียกว่า อากาสธาตุ คือ ช่องว่างระหว่างธาตุดินและธาตุน้ำ เป็นที่อาศัย หรือเป็นที่เคลื่อนไปมาของวาโยธาตุ ซึ่งจริง ๆ แล้วอากาศธาตุนี้ก็มิอยู่ในธาตุ 4 เช่นกัน แต่เนื่องจากเป็นเรื่องละเอียดเข้าใจได้ยากแก่คนทั่วไป เกรงว่า จะเป็นที่ยึดติดกับธาตุลม เพราะธาตุลมหมายเอาอาการเคลื่อนไหว คือธาตุที่เคลื่อนไหวไปมาได้ แต่อากาศธาตุคือพื้นที่ที่เป็นช่องว่างนั่นเอง

ธาตุ 4 เป็นพื้นฐานของสรรพสิ่งทั้งสิ่งที่ไม่มีชีวิต และสิ่งที่มีชีวิต ที่ปรากฏเห็นเด่นชัดที่สุดของธาตุ 4 คือการเจาะจงในสิ่งที่ไม่มีชีวิต ไม่ใช่เพียงมีสิ่งที่เป็นรูปธรรมหรือมีสถานะเป็นสสาร (รูปวัตถุ) เท่านั้น แต่ยังปรากฏมีสถานะเป็นนามธรรมของอากาศธาตุปรากฏร่วมอยู่ด้วยในทุก ๆ ธาตุ แม้ว่าจะไม่ปรากฏมีความโดดเด่นอย่างชัดเจนเสมอหรือเหนือกว่าฐานะของธาตุพื้นฐานอย่างธาตุ 4 แม้ในธาตุ 4 เอง ก็มีอากาศธาตุ (ช่องว่าง) อยู่แล้ว

สรุปได้ว่า “ธาตุ” นับว่าเป็นการสร้างสภาวะหรือคุณสมบัติบางอย่างให้เกิดขึ้นแก่ตนเองได้ อย่างเช่น การสร้างคุณลักษณะที่โดดเด่นของความเป็นคนดีให้เกิดขึ้น ซึ่งเป็นคุณลักษณะภายใน เพราะการสร้างคุณลักษณะดังกล่าวให้เกิด ย่อมส่งผลทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ด้วยเหตุที่วาทนี้ เมื่อคนดีไปอยู่ที่ใด ย่อมทำสถานที่นั้นให้เป็นสถานที่เป็นมงคลไปด้วย ทั้งยังทำให้บุคคลผู้ที่คบหาคบค้าสมาคมกันได้รับสิ่งที่ดีไปด้วย ดังนั้น พระพุทธศาสนา จึงแสดงประโยชน์ของธาตุในเชิงสภาวะธรรมมากกว่าการเน้นไปที่สสารภายนอกที่เป็นวัตถุ เพราะสรรพสิ่งทั้งหลายมีชีวิตและไม่มีชีวิตดำรงอยู่ได้ด้วยองค์ประกอบพื้นฐานขั้นต้นที่ละเอียดสุด เรียกว่า “ธาตุ”

ความสำคัญของธาตุในพระพุทธศาสนา

1. ธาตุในฐานะการเลือกคบค้าและสมาคมของคน

การคบค้าสมาคมกับบุคคลอื่นในโลกปัจจุบัน เป็นไปตามการสั่งสมมาของแต่ละบุคคลจริง ๆ พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงสรรเสริญการคบค้าสมาคมกับมิตรดี หรือ กัลยาณมิตร ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การมีมิตรดี เพื่อนดี เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ เพราะทำให้เรามีความเข้าใจถูก เห็นถูกในสภาพธรรมตามความเป็นจริง จนกระทั่งสามารถบรรลุมรรคผลได้ ดังนั้น การคบค้าสมาคมกับผู้อื่น จึงเป็นสิ่งที่สำคัญ เป็นเครื่องส่องให้เห็นความเจริญหรือความเสื่อมในชีวิตได้ เพราะถ้าคบเพื่อนดี เพื่อนดีย่อมนำไปสู่ความเจริญ ถ้าคบเพื่อนชั่ว เพื่อนชั่วย่อมนำไปสู่ความเสื่อม บางคนในชีวิต หามิตรแท้คนเดียวยังยาก หรือบางคนอาจจะไม่มีเพื่อน

มาก แต่ถ้าคนเหล่านั้นไม่มีความเป็นเป็นมิตรที่คอยเกื้อกูลในด้านใด ๆ เลย ย่อมไม่เป็นการดี เทียบกับการมีมิตรแท้เพียงคนเดียวไม่ได้เลย แต่อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ไม่ควรลืม นั่นก็คือ ไม่ต้องหาความเป็นมิตรแท้จากบุคคลอื่น แต่หาได้ที่ตัวเราเองคือ เราพร้อมที่จะมีความเป็นมิตรมีความหวังดีต่อผู้อื่นได้ทุกเมื่อ นั่นเอง เมื่อเราเป็นมิตรกับทุกคน ย่อมไม่ทุกข์ใจ ย่อมไม่เดือดร้อน แม้บุคคลอื่นจะมีพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมอย่างไรก็ตาม

ไม่เฉพาะวัตถุสิ่งของ แม้นมนุษย์และสัตว์ก็เป็นเช่นนั้น สัตว์ประเภทใดก็มีธรรมชาติเข้าไปสู่หมู่สัตว์ประเภทนั้น ดังมีภาษิตที่ว่า “นกเข้าฝูงนก เนื้อเข้าฝูงเนื้อ ปลาเข้าฝูงปลา” เช่นเดียวกับคน ปกติของคนก็จะเข้าคบหาสมาคมกับคนที่มิตาตุเหมือนกัน หรือใกล้เคียงกัน อย่างที่เรียกกันว่า ลูกอ๊อดยาคัย หรือใจตรงกัน เป็นต้น ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องนี้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราได้ทรงแสดงไว้ตอนหนึ่งว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ย่อมคบค้าสมาคมกันโดยธาตุที่เดียว คือพวกมิจฉาปฏิญญีย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาปฏิญญี พวกมิจฉาสังกับปะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาสังกับปะ พวกมิจฉาวาจา ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาวาจา พวกมิจฉากัมมันตะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉากัมมันตะ พวกมิจฉาอาชีวะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกพวกมิจฉาอาชีวะ พวกมิจฉาวายามะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาวายามะ พวกมิจฉาสติ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกมิจฉาสติ พวกมิจฉาสมาธิ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกัน กับพวกมิจฉาสมาธิ

พวกสัมมาปฏิญญี ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกสัมมาปฏิญญี พวกสัมมาสังกับปะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกสัมมาสังกับปะ พวกสัมมาวาจา ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกสัมมาวาจา พวกสัมมากัมมันตะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกสัมมากัมมันตะ พวกสัมมาอาชีวะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกสัมมาอาชีวะ พวกสัมมาวายามะ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกสัมมาวายามะ พวกสัมมาสติ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกสัมมาสติ พวกสัมมาสมาธิ ย่อมคบค้ากัน ย่อมสมาคมกันกับพวกสัมมาสมาธิ” (ส.นิ. (ไทย) 16/112-113/207-208) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

จากพุทธดำรัสนี้ สรุปได้ว่า วิถีชีวิตของคนในสังคม ที่แต่ละคนต่างก็มีกลุ่ม มีพรรคพวก และเข้าหากลุ่ม เข้าหาพรรคพวกของตนเอง ก็เพราะว่ามีธาตุคือมีนิสัย อุปนิสัย มีอหิชาศัย มีความประพฤติที่ใกล้เคียงกัน ด้วยเหตุนี้ มนุษย์แต่ละคนจึงไปสู่กลุ่มหรือพรรคพวกต่าง ๆ ตามธาตุหรือจิตของตน ซึ่งจะสังเกตเห็นได้ทั่วไปในสังคมว่า “ข้าราชการก็จะเข้าหาสมาคมกับเหล่าข้าราชการด้วยกัน หรือพวกติดยาเสพติด พวกนักเล่นการพนันก็จะไปสู่กลุ่มของตนเช่นกัน” ทั้งนี้เป็นเพราะธาตุในตัวใกล้เคียงกัน ทำให้ดึงดูดเข้าหากัน ดังนั้นถ้าเราอยากจะไปเข้าสมาคมกับกลุ่มคนประเภทใด ก็สามารถทำได้ด้วยการทำให้มีธาตุใกล้เคียงหรือเหมือนกับกลุ่มคนเหล่านั้น หรือที่เรียกว่าเล่นแร่ แปรธาตุ หรือกลั่นธาตุ หรือแปรธาตุ (ตีหน้า) เข้าหากัน

ในการทำงานกลับกันก็พึงสังวรระวังว่า หากจะไปสังสรรค์ มีความสัมพันธ์คบหา สมาคม คั่นเคยใกล้ชิดกับคนประเภทใดแล้ว ธาตุในตัวของผู้นั้นก็จะมีแนวโน้มให้ธาตุในตัวของเขาค่อย ๆ เปลี่ยนไปใกล้เคียงกับธาตุในตัวของเขาด้วย จึงต้องหลีกเลี่ยงการคบหาคนพาล แต่หมั่นคบหาบัณฑิต เพราะการสมาคมคบคิดกัน มีความคิดความอ่านไปในแนวเดียวกัน การคบหรือสมาคมมีส่วนสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตของคนเป็นอย่างมาก เช่น สัตติคุมพะชาดก (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2548) เพราะเมื่อคบคนพาล ย่อมเป็นคนพาลไปด้วย คบบัณฑิตก็พลอยเป็นบัณฑิตไปด้วยเหมือนกัน ดังคำที่พูดกันว่าคบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล คบคนชั่วพาให้ตัวอัจน

2. ธาตุ (ธาตุแท้) ในฐานะการเรียนรู้ และทำความรู้จักตนเองอย่างถ่องแท้

มนุษย์ดำรงชีวิตอยู่บนโลกได้ด้วยการปรับตัวตามสัจจะตามกฎแห่งการอยู่รอด ภายใต้สภาพแวดล้อมที่แปรเปลี่ยนและกดดัน เมื่อมันถึงขีดสุด มนุษย์จะเผยสิ่งที่ดิบที่สุดในตัวเองออกมาเพียงเพื่อให้ตัวเองอยู่รอด ถึงเวลานั้นจึงได้รู้ว่า “ตนเองเป็นคนอย่างไร” เมื่อตัวตนที่แท้จริงเปิดเผยออกมา จึงเรียกสิ่งนั้นว่า “ธาตุแท้” ร่างกายของมนุษย์นั้น ประกอบกันขึ้นด้วยธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม โดยมีสภาพเป็นความแข็ง แข็ง เอบอบ แผดเผ่า และเคลื่อนไหวไปมาอยู่เสมอ เพราะว่าร่างกายของมนุษย์นั้นเป็นสังขารที่ถูกปรุงแต่งขึ้นด้วยธาตุที่เป็นปฏิปักษ์ต่อกันและเป็นการกระทำปฏิกิริยาเคมีทางชีววิทยาด้วย เพราะว่ารูปร่างเป็นเบื้องต้นต่อการรับรู้ คนที่ไม่มีประสบการณ์ต่อสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างสอดคล้องตรงกันกับสิ่ง ๆ นั้น ก็จะไม่ยอมรับว่าสิ่งที่ปรากฏเป็นรูปหรือวัตถุ (พร รัตนสุวรรณ, 2514)

ชีวิตเป็นสิ่งที่มีความสูงส่งของมนุษย์ หากตั้งคำถามว่ามนุษย์รักและหวงแหนสิ่งใดมากที่สุด คำตอบคงไม่แตกต่างกันมากนัก นั่นคือ มนุษย์ทุกคนรักและหวงแหนชีวิตของตนมากที่สุด แม้กระทั่งสัตว์ก็เช่นเดียวกัน ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงสละอวัยวะ เพื่อรักษาชีวิต พึงสละชีวิตเพื่อรักษาธรรม” (ขุ.ชา. 28/382/238) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539)

สรรพสิ่งในโลกล้วนมีด้านที่เป็นธาตุแท้และด้านที่เป็น ความประพัตติเคยชิน (จริต) ประกอบกันอยู่ในตัวเอง ธาตุแท้ ก็คือ ลักษณะที่แท้จริงของสรรพสิ่ง เป็นส่วนที่อยู่ลึกและมีลักษณะค่อนข้างแน่นอน ค่อนข้างคงเส้นคงวาไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงบ่อยนัก เช่น คนที่มีธาตุแท้เป็นคนเห็นแก่ตัวไม่ว่าจะทำอะไร ก็มักจะคิดถึงผลประโยชน์ส่วนตัวก่อนอื่นเสมอ ส่วน ความประพัตติเคยชิน (จริต) คือการแสดงออกของสรรพสิ่งที่ถูกบงการโดยธาตุแท้ จะปรากฏออกมาให้เห็นเป็นรูปโฉมต่อภายนอกของสิ่งนั้น ๆ พฤติการณ์ต่าง ๆ มีลักษณะเปลี่ยนแปลงได้ง่าย ไม่คงที่แน่นอน ส่วนธาตุแท่นั้น จะมีความประพัตติที่แตกต่างกันหลายอย่าง เช่น คนที่มีธาตุแท้เป็นคนเห็นแก่ตัว บางครั้งอาจจะแสดงตัวเป็นคนประหยัดเพื่อจะได้ไม่ต้องจ่ายเงิน บางครั้งจะแสดงตัวเป็นคนใจกว้างเลี้ยงลูกน้อยเพื่อใช้ประโยชน์ในการคบค้าสมาคมด้วย เนื่องด้วย ความ

ประพจน์เป็นพฤติกรรมที่ปรากฏเป็นรูปต่อภายนอกของสรรพสิ่ง จึงสามารถรับรู้ได้ง่ายด้วยอวัยวะสัมผัสทั้ง 5 คือ หู ตา จมูก ลิ้น ผิวหนัง เรียกความรู้ชนิดนี้ว่า ความรู้ทางสัมผัสเท่านั้น ส่วนธาตุแท้เป็นส่วนที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในของสรรพสิ่ง จะต้องใช้ความคิดใช้เหตุผลพิจารณาพิเคราะห์จึงจะสรุปออกมาได้ ดังคำพังเพยไทยที่ว่า “ปากร้ายใจดี” “ปากปราศรัยใจเชือดคอ” “ปากว่าตาขยิบ” “หน้าเนื้อใจเสือ” “หน้าซื่อใจคด” “มือถือสาปากถือศีล” “ข้างนอกสุกใสข้างในเป็นโพรง” “สวยแต่รูปจูบไม่หอม” “ทำดีทีเหลว” ฯลฯ ล้วนเป็นการพูดถึงปัญหาพฤติกรรมกับธาตุแท้ (ธาตุเทียม) ทั้งสิ้น และล้วนเป็นปรากฏการณ์ที่มีบทบาทอำพรางธาตุแท้ของตนเองทั้งสิ้น

ธาตุแท้ของคนคนหนึ่งเป็นอย่างไร ที่สำคัญแล้วจะถูกกำหนดโดยจุดมุ่งหมายในการดำเนินชีวิตของเขา หรือที่เรียกว่าทัศนคติ (ชีวิตทัศน์) นั่นเอง คนที่มีทัศนคติ (ชีวิตทัศน์) ที่เห็นแก่ตัว คิดว่ามีชีวิตอยู่ก็เพื่อความเสวยสุข พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็คือจะทำทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งเงินทอง อำนาจ และยศถาบรรดาศักดิ์ เพราะนั่นเป็นเงื่อนไขที่จะทำให้สามารถเสวยสุขได้ ส่วนเรื่องศีลธรรม คุณธรรม มนุษยธรรมอะไรเหล่านี้ จะพูดหรือจะทำก็เพื่ออำพรางธาตุแท้ที่เห็นแก่ตัวเพื่อว่าจะสามารถทำสิ่งเห็นแก่ตัวสะดวกขึ้นเท่านั้นเอง ส่วนคนที่มีชีวิตทัศน์ที่ถูกต้องเข้าใจว่า คุณค่าของชีวิตอยู่ที่การกระทำประโยชน์ให้แก่คนส่วนใหญ่ของสังคมอยู่ที่ การรับใช้ประชาชน พฤติกรรมที่แสดงออกมาก็คือในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ไร้สิทธิเสรีภาพ จะต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิเสรีภาพของประชาชน ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่อยากจนข้นแค้น จะอุทิศความรู้ความสามารถเพื่อช่วยให้ประชาชนอยู่ดีกินดีขึ้น จะเลือกอาชีพการงานโดยถือเอาผลประโยชน์ของประชาชนเป็นที่ตั้ง ไม่ใช่ตัดสินใจด้วยเงินเดือนหรือตำแหน่งอย่างแน่นอน เมื่อตนเองมีจุดอ่อนและข้อบกพร่อง ก็จะพยายามแก้ไขเพื่อว่าจะได้ทำงานให้แก่ส่วนรวมได้ดียิ่งขึ้น คนที่มีชีวิตทัศน์ที่ถูกต้องดังเช่นนี้ก็คือ คนที่มีธาตุแท้ที่ดีงามนั่นเอง

3. ธาตุ (ธาตุเทียม) ในฐานะการเรียนรู้ และความรู้จักตนเองจากโหราศาสตร์

แนวความคิดตามระบบภูมิปัญญาโบราณได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ของธาตุ ชีวิต และสิ่งแวดล้อม เอาไว้ค่อนข้างลงตัวและสมบูรณ์แบบ ดังจะพบเห็นได้ในข้อความเกริ่นนำเมื่อกล่าวถึงหลักการก่อนที่จะเชื่อมโยงถึงศาสตร์ต่าง ๆ เช่น หลักทางโหราศาสตร์ หลักการของธาตุในตำราโหราศาสตร์ไทย กล่าวไว้ว่า “..ธาตุนี้เป็นใหญ่ เทพยดา อินทร์พรหม มนุษย์ และสรรพสิ่งต่าง ๆ ในภพนี้จะมีชีวิตอยู่ได้ก็เพราะธาตุ ถ้าหาธาตุมิได้แล้ว โลกทั้ง 3 นี้ก็จะสูญสิ้นไป เหตุฉะนั้น ท่านจึงได้สรรเสริญธาตุเป็นใหญ่ ถ้าบุคคลผู้ใดได้รู้ธาตุก็ประเสริฐนักแล...”

หลักวิชาการแพทย์โบราณ ได้ให้ความสำคัญกับธาตุทั้ง 4 และอิทธิพลของฤดูกาล โดยเชื่อว่า “ธาตุ 4” จะต้องอยู่ในภาวะสมดุลกับร่างกายจึงจะไม่เจ็บป่วย โดยธาตุดินอาศัยน้ำทำให้ชุ่มและเต่งตึง อาศัยลมพยุ้งให้คงรูปและเคลื่อนไหว อาศัยไฟให้พลังงานอุ่นไว้ไม่ให้หนาว ต้องอาศัยดินเป็นที่เกาะกุมซับไว้มิให้ไหลเหือดแห้งไปจากที่ควรอยู่ อาศัยลมทำให้น้ำไหลซึมซับ

ทั่วร่างกาย ลมต้องอาศัยน้ำและดินเป็นที่อาศัย นำพาพลังไปในที่ต่าง ๆ ดินปะทะลมทำให้เกิดการเคลื่อนที่แต่พอเหมาะ ไฟทำให้ลมเคลื่อนที่ไปได้ ในขณะที่ลมสามารถทำให้ไฟลุกไหม้เผาผลาญมากขึ้นได้ จะเห็นได้ว่าธาตุทั้ง 4 ต่างอาศัยซึ่งกันและกัน จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ และหากธาตุใดธาตุหนึ่งแปรปรวนก็จะเสียความสมดุลทันที (แพทย์ สารีบุตร, 2513)

การแบ่งราศี หรือดาวพระเคราะห์เป็นธาตุในทางโหราศาสตร์ จะมีความ คล้ายคลึงกับในทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาการพยากรณ์ดวงชาตาของ บุคคล ซึ่งต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างเป็นองค์ประกอบ จึงจะเป็นการวิเคราะห์ที่ถูกต้องและมีเหตุผล

หลักการของศาสตร์ต่าง ๆ ตามหลักของศาสตร์โบราณอันเป็นรากเหง้าของศาสตร์สมัยใหม่ก็ล้วนมีความสัมพันธ์กับเรื่องธาตุ เช่น หลักดาราศาสตร์ โหราศาสตร์ พิชัยสงคราม เป็นต้น ราศีเกิดของผู้คนนั้น มีการคิดค้นจากดวงดาวและดวงอาทิตย์หมุนเวียนไป ตั้งแต่พระจันทร์ พระอังคาร จนถึงพระเสาร์ ซึ่งครบ 7 ดวง หรือ 7 วัน และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับราศีต่าง ๆ เช่น ของเดือนเกิด ซึ่งนับจากราศีทั้ง 12 ราศี โดยเริ่มนับจาก 1) ราศีเมษ 2) ราศีพฤษภ 3) ราศีมิถุน 4) ราศีกรกฎ 5) ราศีสิงห์ 6) ราศีกันย์ 7) ราศีตุลย์ 8) ราศีพิจิก 9) ราศีธนู 10) ราศีมังกร 11) ราศีกุมภ์ และ 12) ราศีมีน จนครบ ในส่วนของราศีเมื่อครบ 12 ราศี ยังมีความสัมพันธ์เกี่ยวกับปีต่าง ๆ ทั้ง 12 ปีด้วย

ธาตุของราศี และธาตุของดาวพระเคราะห์ ถูกกำหนดให้มี 4 ธาตุ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ดาวพระเคราะห์ที่สถิตในราศีของธาตุเดียวกัน ย่อมสนับสนุนซึ่งกันและกัน เช่น ดาวศุกร์ (6) ธาตุน้ำมาโคจรในราศี ธาตุน้ำ การพยากรณ์ก็เกี่ยวข้องกับน้ำ ถ้าเป็นบุคคลจะมีนิสัยโน้มเอียงไปในทางนั้น เช่น คนที่มีธาตุไฟมาก ย่อมเป็นคนมีความกระตือรือร้น อารมณ์ร้อน ถ้ามีธาตุน้ำมาก จะเป็นคนอ่อนโยน อ่อนไหวง่าย เปลี่ยนใจง่าย คนที่มีธาตุลมมาก เป็นคนไม่อยู่กับที่ ตัดสินใจเร็ว ส่วนคนธาตุดิน จะเป็นคนที่มีความมั่นคง ไม่รวนเร นี่คือลักษณะพื้นฐานของธรรมชาติ ดังเช่น ลักษณะของธาตุดิน คือ ความหนักแน่น ความอดทน ความปักปัน ความแน่นหนา ความเป็นปึกแผ่น ความมั่นคง ไม่หวั่นไหว รวนเร ด้านเสีย ก็คือ ความเชื่องช้า ความไม่ทันการ ความเศร้าหมอง ธาตุน้ำ คือ ความเยือกเย็น ความอ่อนโยน ความรอมชอม การปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ดี ด้านเสีย คือ ความขลาดกลัว ความไม่เด็ดขาด ความรวนเร ความแปรปรวนง่าย ธาตุลม คือความรวดเร็ว ความคล่องตัว ความอ่อนไหว การไม่อยู่นิ่ง ด้านเสีย ก็คือ ความไม่แน่นอน ความรุนแรง (พายุ) ความไม่ทน ธาตุไฟ คือ ความร้อนนั่นเอง ความร้อนย่อมให้พลัง ความแข็งแกร่ง ความกระตือรือร้น ด้านเสีย คือ ความวู่วาม ความฉุนเฉียวง่าย ความเร่งรีบ รีบร้อน ผลิตลม การเผาไหม้ การทำลาย (กฤตกาวัลย์ หิรัญสี, 2554)

จึงกล่าวได้ว่า การเคลื่อนย้ายหรือโยกย้ายราศีของดวงดาว มีอิทธิพลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ทั้งในด้านดีและด้านไม่ดี เมื่อธาตุมีความไม่สมดุลจะทำให้ร่างกายทรุดโทรมอ่อนแอลงหรือแม้แต่ว่าธาตุใดธาตุหนึ่งแปรปรวนก็จะเสียความสมดุลทันที

เช่นเดียวกันกับราศี เพราะเมื่อมีการเคลื่อนย้ายหรือโยกย้ายราศี ตามตำราโหราศาสตร์ ราศีต่าง ๆ สามารถแสดงให้เห็นถึงปฏิกิริยาของดาวเคราะห์ที่สถิตหรือโคจรมาในราศีนั้น ๆ ถ้าสถิตหรือโคจรเปลี่ยนแปลงไปสู่ราศีที่ดี ธาตุของราศีและธาตุของดาวเป็นธาตุเดียวกัน ย่อมสนับสนุนกัน แต่ถ้าสถิตหรือโคจรเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ไม่ดีหรือขัดแย้งกัน ย่อมนำผลเสียหายมาให้อย่างมากมายมหาศาลทำให้ชีวิตล้มเหลวหรือผิดพลาดได้ตลอดเวลาเช่นกัน เพราะธาตุต่าง ๆ โดยเฉพาะที่อยู่ในร่างกายมนุษย์ สามารถเปลี่ยนแปลงและทำให้บริสุทธิ์ได้ ถ้าหมั่นรักษาการรักษาศีล และปฏิบัติธรรมเจริญจิตตภาวนา สามารถจะทำให้ชีวิตดีขึ้นได้

ธาตุในฐานะกฎของนิยาม

การเกิดขึ้น การตั้งอยู่ และการดับไปของสิ่งทั้งหลายเป็นภาวะที่ดำรงอยู่โดยธรรมดา เป็นกฎธรรมชาติ หรือ กำหนดแห่งธรรมดา ไม่เกี่ยวกับผู้สร้างผู้บันดาลหรือการเกิดขึ้นของ ศาสดาหรือศาสนาใด ๆ กฎธรรมชาตินี้ พระพุทธองค์ ได้ทรงค้นพบด้วยพระสัพพัญญุตญาณ และนำมาเผยแผ่ ทรงรับรู้ เข้าใจถึงนิยามหรือกฎธรรมชาติดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้นคือ ความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดาก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น ตถาคตรู้ บรรลุธาตุนั้นว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง” ครั้นรู้ บรรลุแล้วจึงบอก แสดง บัญญัติ กำหนด เปิดเผย จำแนก ทำให้ง่ายว่า “สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง”... “สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์”... “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา”... ตถาคตเกิดขึ้นก็ตาม ไม่เกิดขึ้นก็ตาม ธาตุนั้น คือความตั้งอยู่ตามธรรมดา ความเป็นไปตามธรรมดา ก็คงตั้งอยู่อย่างนั้น” (อง.เอกก. (ไทย) 20/137/385) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539); (อง.เอกก. (บาลี) 20/137/238) (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539) เพราะลักษณะสภาวะต่าง ๆ ของธาตุ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ สามารถก่อภัยพิบัติทางธรรมชาติได้ ในพระพุทธศาสนา เรียกว่า อุตุนิยาม คือ กฎธรรมชาติที่ครอบคลุมความเป็นไปของปรากฏการณ์ในธรรมชาติ เกี่ยวกับวัตถุที่ไม่มีชีวิตทุกชนิด ตามหลักทางพระพุทธศาสนามุ่งเน้นให้คนเข้าใจเกี่ยวกับกฎธรรมชาติที่ว่าด้วยวัตถุ ซึ่งเมื่อมีเหตุปัจจัยเพียงพอก็จะเกิดขึ้นโดยธรรมชาติของมันเอง ไม่มีใครเป็นผู้กำหนดหรือห้ามได้ เช่น ฝนตก ก็มีเหตุปัจจัยเพียงพอให้เกิดฝนตกเพราะเกิดขึ้นจากการระเหยของน้ำบนดิน การรวมตัวของก้อนเมฆ การเกิดลมพัด ความร้อนกับความเย็นมากระทบกัน ทำให้เกิดฝนตก เป็นต้น การเข้าใจธรรมชาติดังนี้ จะทำให้มนุษย์สามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ได้อย่างมีความสุข

ธาตุ 5 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ อากาศ และอณูกาล รวมทั้งปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งเรียกว่า “อุตุนิยาม” ซึ่งอาจเทียบได้กับศาสตร์ด้านวิทยาศาสตร์คือ ฟิสิกส์ เคมี กฎเกณฑ์ หรือ สูตรต่าง ๆ ที่มีการค้นคิด ค้นพบ หรือแม้กระทั่งการที่มนุษย์ใช้ความพยายามทำวิทยาศาสตร์ให้เป็น วิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เช่น การทำฝนเทียม แม้จะมีเรื่องของจิตตนิยาม และ กรรมนิยาม เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่การทำฝนเทียมก็เกิดจากการนำสิ่งไม่มีชีวิตมาทำให้เกิดปฏิกิริยากันคือ

การนำสารเคมี เช่น ยูเรีย แอมโมเนียไนเตรท น้ำแข็งแห้ง และเกลือ พร้อมกับการตัดแปรสภาพอากาศในธรรมชาติ ให้เกิดความแตกต่างกันจนทำให้เกิดฝนเทียม ซึ่งทั้งหมดในพระพุทธศาสนาถือว่าเกิดจากเหตุปัจจัย แต่สิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดก็ยังคงรวมอยู่ในกฎธรรมชาติ คือ “อุตุนิยาม” ทั้งสิ้น

อุตุนิยาม คือกฎของธรรมชาติที่เกี่ยวกับสิ่งไม่มีชีวิตในธรรมชาติ เช่น ลม ไฟ อากาศ ฤดูกาล ดิน น้ำ ความผันแปรของวัตถุ มีส่วนที่คล้ายคลึงกับองค์ประกอบของระบบนิเวศในส่วนของสิ่งที่มีชีวิต การทำความเข้าใจเรื่องของระบบนิเวศ และ “อุตุนิยาม” ย่อมช่วยให้มนุษย์อยู่ กับธรรมชาติได้อย่างมีความสุข ไม่บ่น ไม่คับแค้น เป็นทุกข์ เช่น การที่ฝนตกทุกวัน รถติด ไปทำงาน ไม่สะดวก ก็เพราะมันเป็นเรื่องของธรรมชาติ เป็นฤดูฝน มีลมมรสุมเข้า ควรหาวิธีการแก้ไขอย่างไร เช่น พกร่ม หรือออกจากบ้านแต่เช้าตรู่

“พีชนิยาม” คือกฎของธรรมชาติที่เกี่ยวกับพันธุ์กรรม เป็นเรื่อง ของสิ่งมีชีวิตที่มีกระบวนการถ่ายทอดข้อมูลที่ต้องเป็นไปตามพันธุ์กรรม “พีชนิยาม” จึงมีส่วนที่คล้ายคลึงกับระบบนิเวศในเรื่องของพันธุ์กรรม ในทางชีววิทยากล่าวว่า การสืบพันธุ์ (reproduction) เป็นสมบัติทางกายภาพและชีวภาพ ประการแรกของสิ่งมีชีวิต ทั้งนี้ เพื่อการเพิ่มจำนวนลูกหลานที่มีลักษณะเหมือนเดิม ไม่ให้สูญพันธุ์ไปจากโลก ในการสืบพันธุ์นั้นมีการสืบพันธุ์แบบอาศัยเพศ (sexual reproduction) ซึ่งมีทั้งในคน สัตว์ และพืช (พืชดอก มีดอกไว้ทำ หน้าที่ในการสืบพันธุ์) และการสืบพันธุ์แบบไม่อาศัยเพศ (asexual reproduction) ซึ่งมีใน สัตว์ และ ในพืช (ในสัตว์ เช่น การแตกหน่อ ในไฮดรา ยีสต์, การแบ่งตัวออกเป็นสอง ในอะมีบา พารามีเซียม, การขาดออกเป็นท่อน ในดาวทะเล, การสร้างสปอร์ ในเห็ด รา และยีสต์, ฯลฯ ในพืช คือการสืบพันธุ์ที่ไม่ต้องใช้เมล็ดและเกสรในพืชดอก เช่น การงอกต้นใหม่จากส่วนต่าง ๆ ของ กล้วย ขิง ข่า การปักชำ การตอนกิ่ง เป็นต้น)

พีชนิยาม คือกฎของธรรมชาติที่เกี่ยวกับ เรื่องพันธุ์กรรม มีส่วนที่คล้ายคลึงกับองค์ประกอบของระบบนิเวศในส่วนของสิ่งมีชีวิตที่เกี่ยวกับพันธุ์กรรม “พีชนิยาม” เป็นศาสตร์ที่เป็น แนวคิดในด้านพระพุทธศาสนา เทียบได้กับศาสตร์ด้านชีววิทยา กฎเกณฑ์ หรือสูตรต่าง ๆ ที่มีการค้นคิด ค้นพบ หรือแม้กระทั่งการที่มนุษย์ใช้ความพยายามทำวิทยาศาสตร์ให้เป็นวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี เช่น การผสมเทียม การอุ้มบุญ แม้จะเกิดจากการนำเอากฎธรรมชาติข้ออื่น ๆ เช่น จิตตนิยาม และ กรรมนิยามเข้ามาประกอบ แต่ไม่ว่าจะปฏิบัติการด้วยวิธีใดก็ยังคงเป็นไปตาม พันธุ์กรรม ตามกฎแห่ง “พีชนิยาม” คือคนก็ต้องมีลูกออกมาเป็นคน และมีรูปร่างหน้าตาไปตาม ลักษณะเผ่าพันธุ์ของผู้เป็นเจ้าของยีน (Gene) ซึ่งเป็นหน่วยที่ควบคุมลักษณะทางพันธุ์กรรมต่าง ๆ ใน ร่างกายของสิ่งมีชีวิตการทำความเข้าใจเรื่องของระบบนิเวศ และ “พีชนิยาม” จึงช่วยให้มนุษย์อยู่กับ ธรรมชาติได้อย่างมีความสุข ยอมรับในความเป็นจริงของเรื่องพันธุ์กรรม หากไม่จำเป็นหรือเดือดร้อน จนเกินไป ก็ไม่ต้องไปทำศัลยกรรม หรือ

เปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งอย่างใดจนทำให้เกิดอันตรายหรือ ผลร้ายต่อไปในอนาคต รวมทั้งการยอมรับในความเป็นชาติพันธุ์ของเพื่อนร่วมโลก ไม่มีการเหยียดสีผิว ไม่มีการดูถูกเชื้อชาติ

“จิตตนิยาม”เป็นการทำงานที่มีกลไกในการทำงานของตนเอง เมื่อมีเหตุปัจจัยพร้อมก็จะทำงาน จิตมีการรับรู้เสพอารมณ์ทางทวารทั้ง 6 เรียกว่า วิถีจิต มีการไต่สวนอารมณ์ และเล่นต่อไปถึงการเล่นไปในอารมณ์ (ชวนะ) ต่อไปจนถึงช่วงที่ทำกรรม ซึ่งอาจเป็นกุศลหรืออกุศล ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า สิ่งเหล่านี้มีความต่างไปจากสัตว์และพืช จิต ในจิตตนิยามจึงมุ่งเอาจิตในมนุษย์เป็นหลัก

อุตุนิยาม คือ กฎธรรมชาติ ไฟ อากาศ ฤดูกาลต่าง ๆ อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์ โดยมุ่งเอาความผันแปรที่เนื่องด้วยความร้อนหรืออุณหภูมิ เช่น ฝนตกฟ้าร้อง อากาศร้อนหนาว ดอกไม้ ใบไม้บางชนิดกลางวันบานกลางคืนหุบ หรือการที่สรรพสิ่งทั้งหลายผุพังเน่าเปื่อยลงไป เป็นต้น พืชนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพืชพันธุ์หรือที่เรียกว่าพันธุกรรม เช่น หลักความ จริงที่ว่า พืชชนิดใดก็ให้ผลชนิดนั้น ปลูग्มะนาวก็เกิดเป็นต้นมะนาว ปลูग्มะม่วงก็เป็นต้นมะม่วง ปลูग्พืชชนิดใดก็ออกผลออกต้น เป็นพืชชนิดนั้น จิตตนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต เช่น เมื่อมีสิ่งเร้า (อารมณ์) มากระทบประสาท จะเกิดการรับรู้ขึ้นคือจิตออกมารับอารมณ์ จิตจะทำงานอย่างไร และดำเนินไปเป็น ขั้นตอนเช่นไร ตามกฎแห่งการทำงานของจิต กรรมนิยาม กฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ อันเป็นกฎเกณฑ์แห่งเหตุและผล คือกระบวนการก่อการกระทำ หรือเรียกให้ชัดลงไปว่า กระบวนการแห่งเจตจำนงหรือ ความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่าง ๆ และการให้ผลของการกระทำ หรือผลที่สืบเนื่องจากการกระทำอันเหมาะสมพร้อมสอดคล้องกันเช่น ทำกรรมดีย่อมมีผลดี ทำกรรมชั่วย่อมมีผลชั่ว หรือที่เรียกกันติดปากว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2559)

ธาตุในฐานะกฎของวิทยาศาสตร์

"ธาตุ" ในฐานะที่เป็นกฎของวิทยาศาสตร์นั้น มีความสำคัญในฐานะเป็นองค์ประกอบเป็นมูลฐานของสรรพสิ่ง หากแต่ในการรวมกันเข้าจะไม่ปรากฏลักษณะให้เห็นอย่างเด่นชัดก็ตาม ซึ่งสื่อให้เห็นความเป็นรูปธรรมและนามธรรม แต่ยังคงมีธาตุต่าง ๆ อีกมาก ที่เมื่อมีการรวมกันแล้วมีการปรับเปลี่ยนคุณสมบัติ หรือทำให้มีสภาวะบางอย่างตามไปด้วย เช่น H_2O คือ ไฮโดรเจน 2 อะตอม กับออกซิเจน 1 อะตอม เมื่อทำการรวมกันหรือทำปฏิกิริยาทางเคมีแล้วจะเปลี่ยนสถานะเป็นน้ำ เมื่อเป็นน้ำแล้วก็ยังมีคุณสมบัติใหม่ หนึ่งในนั้นคือดับกระหายได้หรือดับไฟได้ เป็นต้น ในขณะที่ยังเป็นไฮโดรเจนและออกซิเจน คุณสมบัติดังกล่าวไม่มีปรากฏ

“ธาตุ” (Element) ในวิทยาศาสตร์มีคำจำกัดความว่า คือ สารที่ไม่อาจย่อยให้เป็นสารอื่นที่เล็กกว่า หมายความว่า ธาตุต่าง ๆ เช่น ทอง เหล็ก เป็นสิ่งที่ไม่อาจลดทอนลงไปเป็นธาตุอื่น ๆ ได้ (พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2540)

ธาตุ (elements) ทุกชนิดย่อมประกอบด้วยอะตอม (atoms) และธาตุชนิดเดียวกันย่อมประกอบด้วยอะตอม ถึงอย่างไรก็ตาม ยังมีนักวิทยาศาสตร์อีกจำนวนมากที่ได้เสนอโครงสร้างของอะตอมว่ายังมีสิ่งที่เป็นองค์ประกอบพื้นฐานภายในอีกหลากหลาย อะตอม คือ มวลที่มีประจุบวกและมีประจุลบฝังอยู่ทั่วไป ส่วนรัทเทอร์ฟอร์ด (Rutherford) ได้เสนอแบบจำลองของอะตอมไว้ว่า อะตอมมีนิวเคลียส (nucleus) เล็กมากประกอบด้วยอนุภาคที่มีประจุบวก และไม่มีประจุ และอิเล็กตรอน (electrons) ซึ่งมีประจุลบวิ่งรอบนิวเคลียส รัทเทอร์ฟอร์ด แต่มีการจัดเรียงอิเล็กตรอนในระดับต่าง ๆ ด้วยพลังงานที่ต่างกัน และมีวงโคจรเป็นรูปวงกลมหรือวงรี และในปัจจุบันแบบจำลองที่ยอมรับกันว่าเป็นอนุภาคมูลฐาน

“ธาตุ” เป็นเช่นเปลือกที่ห่อหุ้มสสารหรือพลังงานภายในบางอย่างเอาไว้ แม้ในปัจจุบัน ปี ค.ศ. 2012 จะมีการค้นพบอย่างอนุภาคฮิกส์โบซอน (higgs bosson) ว่าเป็นอนุภาคพระเจ้าที่เป็นจุดเริ่มต้นของสิ่งที่เล็กดังที่ ดร. อรรถกฤต ฉัตรภูติ และ ดร.บุรินทร์ อัครพิภพ ได้เขียนหนังสือเรื่อง “ฮิกส์โบซอนอนุภาคพระเจ้า จุดเริ่มต้นของการปฏิวัติครั้งใหม่” ไว้ว่า “มีการค้นพบอนุภาคตัวใหม่ที่ CERN จากเครื่องเร่งอนุภาค LHC และได้รับการยืนยันจาก 2 กลุ่มการทดลองที่ทำการศึกษาย่างอิสระต่อกัน คือ CMS และ ATLAS ว่าได้ค้นพบอนุภาคใหม่ที่เป็นโบซอนที่มีมวลประมาณ $125 \text{ GeV}/c^2$ อย่างไม่ต้องสงสัย”

ดังนั้น ธาตุที่เป็นธาตุมูลฐานดั้งเดิม มีมาตั้งแต่ครั้งการระเบิดครั้งใหญ่ (big bang) ว่าเป็นสสารที่สำคัญ ในขณะเดียวกันมนุษย์ยังได้ค้นคิด พัฒนาและผสมสสารบางอย่างขึ้นมากมายเช่นเดียวกัน

กล่าวได้ว่า ธาตุดังกล่าวมีความสำคัญ ในฐานะที่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองตามกระบวนการทางธรรมชาติในแนวคิดของวิทยาศาสตร์ แต่ในขณะเดียวกันนักปรัชญา หรือนักศาสนายังคงถกเถียงอย่างกว้างขวางต่อไปว่า สิ่งที่เป็นสิ่งแรกเริ่มดังกล่าวนั้นคืออะไร แต่ถึงอย่างไรก็ตามย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดแล้วเบื้องต้นว่า ธาตุนั้นมีความสำคัญแม้จะมีนิยามแตกต่างกันออกไประหว่างนักปรัชญา นักศาสนาและวิทยาศาสตร์ แต่ปรากฏการณ์ที่น่าสนใจคือ การดำรงอยู่ของธาตุนั้นเป็นไปได้อย่างไร จึงพอเหมาะพอดีที่ก่อให้เกิดฐานะของสิ่งที่มีชีวิตอย่างมนุษย์ สัตว์ และพืช ในขณะเดียวกัน สิ่งที่ไม่มีชีวิตอย่างโลก เอกภพ และจักรวาล ก็เป็นไปเช่นเดียวกัน ทำไมจึงพอเหมาะพอดีจนสามารถดำรงอยู่ได้ จนทำให้มีการถกเถียงโต้แย้งกันอย่างหลากหลายว่า

ย่อมมีบางสิ่งบางอย่าง เช่นพระเจ้าว่าเป็นผู้สร้าง หรือ ธรรมชาติเป็นสิ่งที่กำหนดตัวของมันเอง หรือ โลกนี้ออกแบบมาด้วยเงื่อนไขด้วยการดำรงอยู่ของมนุษย์นั่นเอง

สรุป

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงในโลกล้วนเกิดขึ้นจากการประชุมกันของธาตุ 4 ด้วยเหตุที่มนุษย์ และสรรพสัตว์ มีธาตุเป็นองค์ประกอบ การคบค้าสมาคม การคุ้นเคยสนิมกัน ก็จะเกิดขึ้นตาม พื้นฐานของอุปนิสัยจิตใจที่เหมือนกัน เช่น คนที่นิสัยดี ก็ย่อมคบกับ คนที่นิสัยดี แต่จะไม่ยอมไป คบ รวมกลุ่มกับคนนิสัยไม่ดี ส่วนผู้ที่นิสัยไม่ดี ก็ย่อมคบหาสมาคมกันกับผู้ที่มีนิสัยไม่ดี แต่จะไม่ คบ ไม่ไปคุ้นเคยกับคนที่นิสัยดี ดังนั้น การคบค้าสมาคมกัน สนิทกันของแต่ละคน แต่ละกลุ่ม ก็เป็นไปตามเหตุปัจจัย คือมีเหตุเสมอ มีเหตุคือ มีนิสัย อุปนิสัยจิตใจ มีอริยาไยที่สะสมมา เหมือนกัน ๆ เช่น ความรู้สึกรัก ความรู้สึกชอบพอใจคน ๆ นี้ ยอยากคบหากับคน ๆ นี้ หรือเห็น ว่าคนนี้เป็นเพื่อน มีอะไรก็จะคอยช่วยเหลือ นั่นก็แสดงถึงการสะสมอุปนิสัยจิตใจมาของทั้งสอง คนนั้นเหมือนกันที่มีธาตุ นิสัย อุปนิสัย อริยาไยเหมือนกัน คนมีปัญหาามากมักจะคบหากับผู้มี ปัญหามากด้วยกัน เป็นของธรรมดาที่มีในโลก ดังองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธองค์ ทรงชี้ให้ ภิกษุเห็นว่า “พระภิกษุมักอยู่รวมกันโดยธาตุ เช่น ผู้มีปัญหามากจะอยู่รวมกับกลุ่มกับพระสารี บุตร ผู้มีฤทธิ์มากจะอยู่รวมกับกลุ่มพระโมคคัลลานะ ผู้ที่ใฝ่ต่อสุดตะจะอยู่รวมกลุ่มกับพระ อานนท์ และผู้มีความปรารถนาลามจะไปอยู่รวมกลุ่มกับพระเทวทัต เป็นต้น และทรงสรุปว่า “แม้ในอดีต แม้ในอนาคต แม้ในปัจจุบัน สัตว์ทั้งหลายก็ได้คบค้าสมาคมกันโดยธาตุอย่าง เดียวกัน คือ สัตว์ทั้งหลายผู้มีอริยาไยแล้ว ได้คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีอริยาไยแล้ว สัตว์ ทั้งหลายผู้มีอริยาไยงาม ได้คบค้าสมาคมกับสัตว์ทั้งหลายผู้มีอริยาไยงาม” ดังนั้น ผู้ที่มีปัญหญา เป็นบัณฑิต เป็นผู้ที่นิสัย อุปนิสัย มีจิตใจ มีอริยาไยดี ย่อมไม่คบค้าสมาคมกับคนที่นิสัยไม่ดี นั่น คือไม่คบค้าสมาคมกับอกุศลธรรม ส่วนผู้ที่นิสัยไม่ดี (ธาตุเทียม) ก็จะชอบใจ พอใจ รู้สึกคุ้นเคย กับบุคคล ซึ่งเป็นผู้มีอริยาไยอย่างนั้นคือ นิสัยไม่ดีเช่นกัน การชอบ การอยากคบหา ทุกอย่าง จึงมีเหตุด้วยกันทั้งนั้น

เอกสารอ้างอิง

- เทพย์ สาริกบุตร. (2513). *โหราศาสตร์ปริทรรศน์ ภาคจันทร์วินิจฉัย ฉบับมาตรฐาน*. กรุงเทพมหานคร: อุดสาหกรรมกรรมการพิมพ์.
- ภฤติกาวัลย์ หิริญสิ. (2554). ศึกษาความสอดคล้องของหลักการพยากรณ์ในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาทและวิชาโหราศาสตร์ไทย. ใน *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ มหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- ทีมบรรณาธิการพารามอน. (2549). *ฟิสิกส์และเคมี = Essential atlas of physics and chemistry / ยิ่งศักดิ์ นิตยฤกษ์, ผู้แปล*. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น.
- พร รัตนสุวรรณ. (2514). *พุทธวิทยา เล่ม 1*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2540). *วิทยาศาสตร์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก จำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2559). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 34). กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด.
- พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ. (2547). *พระธาตุและพระบรมสารีริกธาตุกับคนไทย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย. (2548). *อภิธรรมมัตถสังคหบาลีและอภิธรรมมัตถวินิยัติกา*. (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย.
- _____. (2549). *มงคลดัตถิณีฉบับแปล เล่ม 1*. (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542*. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์.